

เอกสารประกอบเวทีสัมมนาวิชาการเรื่อง
“คุณค่า ความหมาย ของชานาและชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์”
วันที่ 15 สิงหาคม 2556 เวลา 09.30 - 12.30 น
ณ ห้องประชุม 209 ชั้น 2 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[เอกสารหมายเลข 3]

สรุปเนื้อหางานศึกษาวจัยเรื่อง
“ภาวะหนี้สินเกษตรกรกับภัยที่ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดิน
และความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและสังคม”
กรณีศึกษาสภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย(สค.ปท.) จ.พระนครศรีอยุธยา

โดย

อารีวรรณ คุณันเทียะ
นักวิจัยพื้นที่ จ.พระนครศรีอยุธยา

จัดทำโดย : กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน(LocalAct)

ดาวน์โหลดเอกสารประกอบเวทีสัมมนาได้ที่ : www.landactionthai.org

ภาวะหนี้สินชานา

กับนัยที่ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินและความมั่นคงทางอาหาร¹
กรณีศึกษา สภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย(สค.ปท.) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปัญหาหนี้สิน และปัญหาการถือครองที่ดินของเกษตรกร เป็นสาเหตุปัจจัยสำคัญสองเรื่องใหญ่ที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของเกษตรกร และเป็นเรื่องในทุกภาคส่วนต้องให้ความสำคัญในการศึกษาหาข้อเท็จจริงและหาทางออกต่อปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับพื้นที่ รวมไปถึงมิติที่เกี่ยวพันกับการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างการจัดการหนี้สินเกษตรกร และปัญหาโครงสร้างการจัดการที่ดิน

การศึกษาภาวะหนี้สินชานากับนัยยะที่ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินและความมั่นคงทางอาหารในครั้งนี้ วางอยู่บนหลักเกณฑ์การพิจารณากรณีศึกษาเชิงประเด็น โดยได้เลือกพื้นที่ศึกษากับชานาและองค์กรเกษตรกรที่มีแนวโน้มในการสูญเสียที่ดินและทรัพยากรที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งจะกำหนดขอบเขตการศึกษาในประเด็นการสูญเสียที่ดินในระดับปัจเจกหรือระดับครัวเรือน โดยเลือกศึกษากรณีการสูญเสียที่ดินระดับครัวเรือน พื้นที่ภาคกลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรณีศึกษาสภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย(สค.ปท.) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียที่ดินจากภาวะหนี้สิน หากต้องสูญเสียที่ดินอันเนื่องจากภาวะหนี้สิน ชุมชนต้องสูญเสียความมั่นคงทางอาหารอย่างไร โดยดูจากการการผลิต อาหารจากฐานทรัพยากร การแลกเปลี่ยน

อยุธยาเมือง “อู่ข้าวอู่น้ำ” สู่มือง “อุตสาหกรรม”

อยุธยาเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศ เป็นเมืองที่เคยเป็นที่ตั้งราชธานีเก่าแก่ของประเทศ และอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “อู่ข้าวอู่น้ำ” เพราะมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการทำนาเพาะปลูกข้าวมาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ไม่เพียงด้านเกษตรกรรม หรือการทำนาแผนใหม่ แต่ปัจจุบันอยุธยายังเป็นเมืองเศรษฐกิจสำคัญด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่โบราณสถานเก่าแก่ และรอบทศวรรษที่ผ่านมาพื้นที่ทำนาและเกษตรกรรมสำคัญดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงสู่การเป็นเมืองแห่งอุตสาหกรรมและโรงงานขนาดใหญ่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันอยุธยามีสัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวม(จีดีพี)ภาคอุตสาหกรรมและนอกภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ร้อยละ 98.27 ในขณะที่ภาคเกษตรมีเพียงร้อยละ 1.73

¹ สรุปร่าง รายงานการศึกษาภาวะหนี้สินชานากับนัยที่ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินและความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษา สค.ปท. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน ,กรกฎาคม 2556

ชาวนาอยุธยา ชาวนาไร่ที่ดิน

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเนื้อที่ครอบคลุมทั้งจังหวัดประมาณ 2,556.64 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,579,900 ไร่ ปัจจุบันเนื้อที่ร้อยละ 60 ของจังหวัดยังคงเป็นพื้นที่ทำนาปลูกข้าว แต่แนวโน้มรอบ 7 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ปลูกข้าวลดลงร้อยละ 2 ข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ปี 2553 พบว่า จากเนื้อที่ถือครองที่ดินทางการเกษตรทั้งหมด 1,145,621 ไร่ มีผู้ถือครองที่ดินการเกษตรของตนเองเพียง 312,572 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 27.28 โดยที่ดินการเกษตรส่วนใหญ่เป็นที่ดินของคนอื่น เนื้อที่ 833,049 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 72.71 แบ่งเป็นที่ดินเช่าผู้อื่น 826,878 ไร่ ที่ดินได้ทำฟรี 6,171 ไร่ สำหรับขนาดการถือครองที่ดินของเกษตรกร จากข้อมูลสำมะโนการเกษตร โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี 2546 พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 24.13 มีขนาดการถือครองที่ดินน้อยกว่า 2 ไร่ รองลงมา ร้อยละ 20.84 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 20-39 ไร่ ร้อยละ 13.48 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 2-5 ไร่ ร้อยละ 13.33 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 10-19 ไร่ ร้อยละ 11.71 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 40-59 ไร่ ร้อยละ 10.05 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 60-139 ไร่ ร้อยละ 5.2 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 6-9 ไร่ ร้อยละ 1.21 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 140-499 ไร่ และสุดท้ายร้อยละ 0.05 ถือครองที่ดินตั้งแต่ 500 ไร่ขึ้นไป โดยเฉลี่ยทั้งหมดเกษตรกรมีขนาดการถือครองที่ดินร้อยละ 24.64 ไร่

ระบบการเช่านา

ชาวนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาส่วนใหญ่ร้อยละ 72 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง จึงมีการเช่านาจากเจ้าของที่ดินมายาวนานนับศตวรรษตั้งแต่รุ่นปู่ย่าจนมาถึงรุ่นพ่อรุ่นแม่ ระบบการเช่าที่นาในอดีตจะดำเนินการผ่าน "กรรมการผู้เช่านา" เป็นคนกลางในการกำหนดราคาค่าเช่านาในเขตพื้นที่นา โดยเรียกว่าเป็น "ค่าดอกหญ้า" ซึ่งจะมีการทำประชาคมให้ผู้เช่าและผู้ให้เช่ามาเจรจาตกลงค่าเช่ากันในแต่ละรอบการผลิต แบ่งราคาที่แตกต่างกันตามลักษณะ "นาเอก" ที่เป็นนาดี อุดมสมบูรณ์ "นาโท" ที่เป็นนาอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงน้อย จนได้ราคากลางของแต่ละพื้นที่ อีกทั้งกรรมการผู้เช่านายังเป็นผู้ควบคุมราคาที่นาให้เหมาะสม เรียกได้ว่า ระบบการเช่านาในอดีต ผู้เช่าเป็นฝ่ายได้เปรียบ และมีความมั่นคงในการใช้ประโยชน์ที่ดินมากกว่าในปัจจุบัน เพราะมีกลไกกรรมการผู้เช่านาในการกำกับและติดตามผลประโยชน์ผู้ให้เช่า แต่ปัจจุบันสิทธิประโยชน์ตกอยู่กับเจ้าของที่ดินอย่างผูกขาดราคา โดยกลไกกรรมการผู้เช่านาหายไปประมาณ 4-5 ปีมาแล้ว

ปัจจุบันเจ้าของที่ดินเป็นผู้กำหนดราคา เกือบเป็นลักษณะของการผูกขาดราคาค่าเช่า โดยเฉพาะเมื่อมีความต้องการเช่านามากขึ้น จะใช้กลไกราคาที่ดินและราคาค่าเช่าจะถูกกำหนดจากปริมาณข้าวและ

ราคาข้าว การคิดค่าเช่านาในอดีตช่วงปี 2500 จะคิดค่าเช่านาโดยจ่ายเป็นข้าวเปลือก 6 ถังต่อไร่ ราคาข้าวเปลือกสมัยนั้นถึงละ 8 บาท นับตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมา เมื่อระบบการทำนาปรังเพิ่มมากขึ้น เริ่มเปลี่ยนระบบการจ่ายค่าเช่านาจากข้าวเปลือกเป็นเงินสดทั้งหมด โดยคิดค่าเช่านาเฉลี่ย 20 ถังต่อไร่ เป็นเงิน 2,400 บาทต่อไร่ (ราคาข้าวเปลือกปี 2555 ถึงละ 120 บาท) แต่หากเป็นนาไม่ค้อยสมบูรณ์ อัตราค่าเช่าจะลดลงตามส่วน เฉลี่ย 12-14 ถังต่อไร่ หรือ 1,440-1,680 บาทต่อไร่ (สัมภาษณ์ชาวนากลุ่มอุทัยพัฒนา จ.พระนครศรีอยุธยา, 18 มิถุนายน 2556)

การซื้อขายและเปลี่ยนมือที่ดิน

การซื้อขายเปลี่ยนมือมีที่ดินจากพื้นที่นาหรือพื้นที่เกษตรรอบนอกในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อวัตถุประสงค์การซื้อเก็บไว้เก็งกำไรที่ดินโดยนายทุนนักเก็งกำไรที่ดิน เริ่มต้นมาตั้งแต่ 30 ปีที่แล้ว และมีเพิ่มมากขึ้นเมื่อปี 2546 เมื่อมีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมและโรงงาน รวมถึงการกว้านซื้อที่นาแปลงใหญ่โดยบริษัทเพื่อลงทุนด้านการเกษตร สำหรับแนวโน้มสถานการณ์การซื้อขายเปลี่ยนมือที่ดินปัจจุบัน ปี 2555 เป็นต้นมา จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโครงการเมกะโปรเจกต์หรือโครงการลงทุนขนาดใหญ่ของรัฐบาลมาลงทุนหลายโครงการ อาทิ รถไฟความเร็วสูง ทั้งสายเหนือ กรุงเทพฯ-เชียงใหม่ และสายอีสาน กรุงเทพฯ-นครราชสีมา, รถไฟทางคู่, มอเตอร์เวย์สายบางปะอิน-นครราชสีมา ในเงินกู้ 2 ล้านล้านบาท รวมทั้งแผนบริหารจัดการน้ำ 3.5 แสนล้านบาท เป็นต้น ปัจจุบันจึงมีสถานการณ์เรื่องการกว้านซื้อที่ดินมากขึ้น โดยเฉพาะตามเส้นทางรถไฟเดิม ทางด่วนเชียงรากน้อย อ.บางปะอิน ที่มีเส้นทางด่วน อำเภอที่แพง คือ อำเภอบางปะหัน อำเภอมหาราช อำเภอบางปะอิน และอุทัย

ดังนั้นจึงพบว่าในรอบปีที่ผ่านมา ราคาประเมินที่ดินทั้งจังหวัดเพิ่มสูงขึ้น 10% โดยที่ดินบริเวณรอบนอกมีราคาเฉลี่ยอยู่ที่ไร่ละ 50,000- 500,00 บาท ขณะที่ดินในเมืองราคาเฉลี่ยไร่ละ 1-5 ล้านบาท แม้ว่าโดยภาพรวมราคาประเมินที่ดินส่วนใหญ่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ก็มีกระแสข่าวการซื้อขายที่ดินจำนวนมาก โดยเฉพาะพื้นที่โดยรอบเส้นทางคมนาคม ซึ่งรัฐบาลมีโครงการและแผนการพัฒนาให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจและการพาณิชย์

ผลการศึกษา

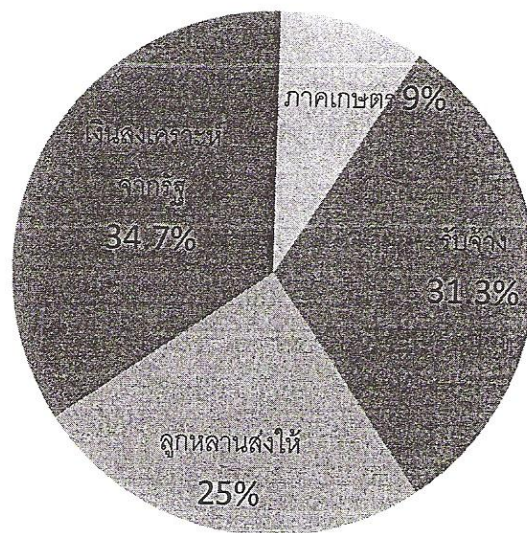
1. สังคมชาวนาผู้สูงอายุ มีอายุเฉลี่ย 62 ปี

ผลจากการสำรวจข้อมูลสถานภาพในครอบครัวเกษตรกร กลุ่มตัวอย่างสมาชิกเกษตรกร สค.ปท. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 100 ราย พบว่าส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือน ร้อยละ

50 และจบการศึกษาในชั้นต่ำร้อยละ 82 อยู่ในวัยสูงอายुर้อยละ 62 และอายุเฉลี่ย 62 ปี มีสัดส่วนของสมาชิกที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ร้อยละ 33 มีอาชีพหลักในการรับจ้างนอกภาคเกษตร ร้อยละ 33 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ปรับเปลี่ยนจากภาคเกษตรสู่ภาคแรงงาน ปัจจุบันเหลือเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาเป็นหลักเพียงร้อยละ 14 และทำเกษตรอย่างอื่นร้อยละ 6 และมีสมาชิกเกษตรกรที่ทำอาชีพเสริมอย่างอื่นนอกเหนือจากการเกษตร ถึง ร้อยละ 34

2. ชาวนาพึ่งพารายได้นอกภาคเกษตรและเงินสงเคราะห์จากรัฐ รายได้

ตาราง สัดส่วนแหล่งที่มาของรายได้ของสมาชิกเกษตรกรรศค.ปท.จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 34.7 มีแหล่งรายได้มาจากเงินช่วยเหลือของรัฐ รองลงมาคือรายได้จากการรับจ้าง รายได้จากลูกหลานสงให้ และมีรายได้จากภาคเกษตรน้อยที่สุด จากผลสำรวจข้อมูลรายได้ของสมาชิกเกษตรกรพบว่า มีรายได้เฉลี่ยเพียง 106,432 บาทต่อปี อยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ หากเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อหัวต่อปีของประชากรในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี 2553 อยู่ที่จำนวน 620,773 บาท สำหรับสัดส่วนและแหล่งที่มาของรายได้ ส่วนใหญ่มาจากเงินสงเคราะห์จากรัฐ รวมถึงรายได้จากการรับจ้าง ทั้งนี้สาเหตุหลักที่เกษตรกรไม่ได้มีแหล่งรายได้จากการเกษตร เนื่องจากเป็นเกษตรกรสูงอายุ ไม่ได้ประกอบอาชีพ และไม่มีที่ดินทำกิน

รายจ่าย

รายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนต่อสมาชิกส่วนใหญ่ ร้อยละ 52 มีรายจ่ายน้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน รายจ่ายค่าอาหารของครอบครัว 3,500 บาทต่ออาทิตย์ หรือเฉลี่ย 30,000 บาทต่อเดือน หรือเฉลี่ย

360,000 บาทต่อปี ในขณะที่รายจ่ายด้านอาหารของครอบครัวเป็นสัดส่วนที่สูงมาก เฉลี่ยอาทิตย์ละ 3,500 บาท เมื่อประเมินรายได้และรายจ่ายต่อปีของสมาชิกโดยเฉลี่ยแล้ว รายได้ 106,430 บาท รายจ่าย 360,000 บาท สรุปได้ว่าสมาชิกมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย มียอดติดลบปีละ 253,570 บาท

3. แนวโน้มชวณากำลังหายไปและเลิกอาชีพทำนา

ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 84 ทำการปรับเปลี่ยนอาชีพไปทำอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร มีเพียงร้อยละ 16 ที่ยังทำอาชีพเดิมอยู่ ทั้งนี้สาเหตุที่ยังคงทำนาอยู่บางส่วนได้แก่ “อายุมากแล้ว ถ้าไม่ทำนา , ไม่รู้จะทำอาชีพอะไร ไปสมัครงานเขาคงไม่รับ คนที่ไม่มีงานทำก็ต้องกลับมาทำนา” สำหรับสาเหตุหลักที่ปรับเปลี่ยนอาชีพ อันดับหนึ่ง คือ รายได้ไม่เพียงพอ ร้อยละ 36.5 อันดับสอง ภาระหนี้สิน ร้อยละ 34.1 อันดับสาม ผลผลิตตกต่ำ ร้อยละ 22.3 อันดับสี่ สุขภาพไม่เอื้ออำนวย ร้อยละ 7.1

สำหรับการประกอบอาชีพของเกษตรกรจากอดีตถึงปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างมาก โดยอดีตรุ่นพ่อแม่ของสมาชิกเกษตรกรทั้งหมดมีการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา แต่เกษตรกรรุ่นปัจจุบันส่วนใหญ่ ถึงร้อยละ 84 มีการปรับเปลี่ยนอาชีพ จากข้อมูลพบว่า ปัจจุบันจำนวนคนทำงานที่หารายได้ให้กับครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นคนทำงานที่หารายได้มาจากอาชีพนอกภาคเกษตรถึงร้อยละ 73 และอาชีพในภาคเกษตรลดเหลือเพียงร้อยละ 27 สำหรับสาเหตุหลักที่ทำให้เกษตรกรดังกล่าวทำการปรับเปลี่ยนอาชีพ เพราะรายได้จากการเกษตรไม่เพียงพอ ผลผลิตตกต่ำ และภาระหนี้สิน ในส่วนของปัญหาด้านสุขภาพไม่เอื้ออำนวย เป็นสาเหตุรอง

4. ชวณาสองสูง เซ่านาสสูง แบกรับต้นทุนสูง

ตาราง แสดงต้นทุนการทำนาเฉลี่ยของเกษตรกร สค.ปท. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี 2555

ลำดับ	ต้นทุน/ปัจจัยการผลิต	จำนวนเงินต่อรอบ	จำนวนเงินต่อไร่	สัดส่วน(ร้อยละ)
1.	ค่าเช่าที่ดิน	21,330.00	1,052.29	17.52
2.	ค่าปุ๋ย	19,600.00	966.94	16.09
3.	ค่ายากำจัดศัตรูพืช	6,760.00	333.49	5.55
4.	ค่าจ้างฉีดพ่นยา	7,307.14	360.49	6.00
5.	ค่าไถตะ(ครั้งแรก)	12,965.71	639.65	10.65
6.	ค่าไถพรวน(ครั้งที่ 2)	10,036.92	495.16	8.24
7.	ค่าเมล็ดพันธุ์	10,093.33	497.94	8.29
8.	ค่าหว่านหรือค่าจ้างปลูก	5,528.33	272.73	4.54

9.	ค่าจ้างใส่ปุ๋ย	6,808.33	335.88	5.59
10.	ค่าจ้างตัดข้าวดีด	1,150.00	56.73	0.94
11.	ค่าเก็บเกี่ยว	12,226.67	603.19	10.04
12.	ค่าขนส่งผลผลิตไปขาย	2,690.00	132.70	2.21
13.	ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	5,282.33	260.59	4.34
	รวมต้นทุนการทำนาเฉลี่ย	121,778.76	6,007.83	100

จะเห็นได้ว่า ชาวนาและเกษตรกรแบกรับต้นทุนการผลิตจากการทำนาเฉลี่ย 121,778.76 บาทต่อรอบ หรือ 6,007 ต่อไร่ ซึ่งเป็นต้นทุนเฉลี่ยในเชิงเปรียบเทียบสูงกว่าค่าเฉลี่ยต้นทุนการทำนาปรัง ปี 2555 ซึ่งมีต้นทุนอยู่ที่ 5,539 บาทต่อไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร , 2555) ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากชาวนา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 85 เป็นชาวนาเช่า เพราะมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ และมีบางส่วนที่เป็นชาวนาไร้ที่ดิน โดยสัดส่วนต้นทุนค่าเช่าที่นา คิดเป็นร้อยละ 17.52 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด ซึ่งเป็นปริมาณค่าใช้จ่ายที่สูงมากที่สุดเป็นอันดับสอง รองจากต้นทุนค่าไถสองครั้งรวมกัน (ค่าไถตะและไถพรวน) สัดส่วนร้อยละ 18.89 ในขณะที่อันดับสามคือ ค่าปุ๋ย คิดเป็นร้อยละ 16.09 อันดับสี่ ค่าเก็บเกี่ยว ร้อยละ 10.4 และอันดับห้า ค่าเมล็ดพันธุ์ ร้อยละ 8.29

ทั้งนี้การที่ชาวนาต้องแบกรับภาระต้นทุนการผลิตไว้สูง นอกเหนือจากรูปแบบวิธีการทำนาสมัยใหม่ที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกสูง เช่น การเร่งปุ๋ย เร่งยา จ้างเครื่องจักร และจ้างแรงงานในเกือบทุกขั้นตอนแล้ว จะเห็นว่ามีปัจจัยการผลิตขึ้นพื้นฐานสำคัญ อันได้แก่ ที่ดิน และเมล็ดพันธุ์ ที่ควรเป็นสิทธิของเกษตรกรผู้ทำการผลิต ที่ควรมีเป็นของตนเองหรืออยู่ในวิสัยที่สามารถบริหารจัดการได้ โดยพบว่าชาวนาต้องแบกรับภาระต้นทุนเหล่านี้รวมกันไว้ถึงร้อยละ 25.81 ของสัดส่วนต้นทุนการผลิตทั้งหมด จึงทำให้รายได้จากการทำนาหลังหักต้นทุนแล้วยังคงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้ยังไม่นับรวมดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นจากการกู้ยืมสถาบันการเงินต่างๆ มาลงทุนอีกด้วย

นอกจากนี้ ในส่วนการจัดการผลผลิต จะเห็นได้ว่าวิธีการทำนาส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ไม่มีการจัดสรรผลผลิตเพื่อเก็บไว้บริโภคเองในครอบครัว หรือมีแต่เป็นส่วนน้อยและไม่เพียงพอต่อการบริโภค ทั้งนี้เนื่องจากวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป มีการเปลี่ยนแปลงระบบการใช้แรงงานในครัวเรือน เปลี่ยนมาใช้เครื่องจักร ไม่มีลานตากข้าว ดังนั้นผลผลิตข้าวทั้งหมดจึงส่งขายโรงสี ประกอบกับชาวนาต้องเลือกที่ขายข้าวเพื่อรับนำเงินไปชำระหนี้ค่าปัจจัยการผลิตให้เพียงพอ ก่อน หลังจากนั้นจึงนำ

เงินส่วนที่เหลือมาใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้วัฒนธรรมการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนผลผลิตในชุมชนก็สูญหายไปแล้ว

5. ชาวนาไร้ที่ดินและเช่าที่นามาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า

ผลจากการสำรวจข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ราย พบว่า สมาชิกเกษตรกรส่วนใหญ่ ร้อยละ 60 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง มีสมาชิกเกษตรกรเพียง 40 ราย คิดเป็นร้อยละ 40 ที่มีที่ดินเป็นของตนเอง เมื่อพิจารณาจากขนาดการถือครองที่ดินส่วนใหญ่มีจำนวนที่ดินถือครองอยู่น้อย ส่วนใหญ่ร้อยละ 45 มีที่ดินตั้งแต่ 1-4 ไร่ รองลงมาร้อยละ 25 มีที่ดินน้อยกว่า 1 ไร่ อนึ่งที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยมากกว่าที่ดินทำกิน

การที่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง เป็นผลมาจากอดีตพื้นที่อยุธยาที่มีการเช่าที่นามาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า (นับย้อนได้ 3 รุ่น) ทั้งนี้การถือครองที่ดินในเขตอยุธยาและโดยเฉพาะพื้นที่รอบเขตชลประทานที่มีการขาดคลองส่วนใหญ่เป็นการถือครองโดยเจ้าและขุนนาง ยกเว้นที่นาบริเวณรอบนอกเช่นอำเภอบางบาล อำเภอมักไห และอำเภอเสนา ซึ่งยังมีชาวนาที่ถือครองที่ดินโดยอิสระอยู่มากกว่า ปัจจุบันที่ดินที่มีการถือครองส่วนใหญ่ จึงเป็นที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย ไม่ใช่ที่ดินเพื่อการเกษตร ส่วนของที่ดินเพื่อการเกษตรก็มีขนาดการถือครองน้อย ไม่เพียงพอต่อการผลิต ต้องเช่าที่ดินเพิ่ม โดยทั้งหมดเป็นการเช่าเพื่อทำนา และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินจากอดีตถึงปัจจุบันไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการทำนา

6. หนี้สินชาวนา ดอกเบี้ยโหด

ผลการสำรวจข้อมูลภาวะหนี้สินของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ราย ที่เป็นสมาชิกกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการชำระหนี้ มีเกษตรกรที่ได้รับการชำระหนี้แทนโดยกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรแล้ว ร้อยละ 11 ที่เหลืออีก ร้อยละ 89 ยังไม่ได้รับการชำระหนี้ โดยในจำนวนนี้แบ่งออกเป็น ได้รับสิทธิการชำระหนี้ของกองทุนฟื้นฟูฯ ร้อยละ 59 และ ยังไม่ได้รับสิทธิการชำระหนี้ ร้อยละ 30

สำหรับวัตถุประสงค์การกู้ยืมเงินของสมาชิกส่วนใหญ่จะนำมาใช้เพื่อซื้ออุปกรณ์และลงทุนทางเกษตร คิดเป็นร้อยละ 45 รองลงมา ร้อยละ 33 นำมาใช้ในการซื้ออุปกรณ์และลงทุนทางเกษตร กับนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันไปด้วย มีเพียงเล็กน้อย ที่นำมาใช้เป็นค่าเล่าเรียนของบุตร ค่าเช่าที่ดิน ค่ารักษาพยาบาล ใช้หนี้สินเก่า ค่าเช่าที่ดิน และซื้อที่ดินร่วมไปด้วย

สำหรับแหล่งเงินกู้ของครอบครัวพบว่า สถาบันการเงินที่เกษตรกรส่วนใหญ่พึ่งพาด้านเงินทุนมากที่สุด คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. คิดเป็นสัดส่วน ร้อยละ 68.1 มีหนี้สินค้างชำระรวมกันทั้งสิ้น 40,167,952 บาท เฉลี่ย 636,387.83 บาทต่อครัวเรือน โดยในปีนี้เป็นดอกเบี้ยถึง 23,568,152 บาท คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 58 ของหนี้สินทั้งหมด สถานะหนี้สินส่วนใหญ่ยังปกติ มีสมาชิกบางส่วน 10 ราย หรือร้อยละ 8.5 ที่มีสถานะถูกฟ้อง โดยมีความเสี่ยงที่สถาบันการเงินต่างๆ จะนำหลักทรัพย์ที่ค้ำประกันไว้ จำนวนรวมกันประมาณ 129 ไร่ นำออกขายทอดตลาดและสูญเสียดินไปในที่สุด หากกองทุนฟื้นฟูไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินให้เกษตรกรเหล่านี้ได้ทันสถานการณ์

ตาราง สถานะการกู้เงินของครอบครัวสมาชิกเกษตรกรสค.ปท.จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สถาบันการเงิน	จำนวนสมาชิกที่กู้ (ราย)	สัดส่วนร้อยละ	เงินกู้เฉลี่ยต่อราย (บาท)	เงินกู้ทั้งหมด (บาท)	จำนวนปีที่กู้เฉลี่ย	หลักทรัพย์ค้ำประกัน				หนี้ค้างชำระเฉลี่ยต่อราย (บาท)	หนี้ค้างชำระทั้งหมด (บาท)	สถานะหนี้ปัจจุบัน(ราย)	
						กลุ่ม/บุคคล (ราย)	ที่ดิน (ราย)	ที่ดิน (ไร่)	ไม่มี (ราย)			ถูกฟ้อง	ปกติ
1.ธ.ก.ส.	68	58.1	205,860.29	13,998,500	9.94	44	24	81.56		346,590.47	23,568,152	3	65
2.สหกรณ์การเกษตร	24	20.5	97,687.50	2,344,500	10.8	10	3	27	11	113,125	2,715,000	-	24
3. กองทุนหมู่บ้าน	12	10.3	21,250	255,000	3.5	12	-	-	-	93,091.67	1,117,000	1	11
4.ธนาคารพาณิชย์	4	3.4	747,500	2,990,000	11.5	-	4	1.5		1,500,000	6,000,000	4	-
5.สหกรณ์เครดิตยูเนียน	3	2.6	41,666.67	125,000	9	3	-	-		73,333.33	220,000	-	3
6.บ.บริหารสินทรัพย์กรุงเทพ	2	1.7	2,450,000	4,900,000	11.5	-	2	19.1	-	2,901,350	5,802,700	2	-
7.นายทุนนอกระบบ	2	1.7	45,000	90,000	4.5	-	-	-	2	45,000	90,000		2
8. บ.ไฟแนนซ์	1	0.9	630,000	630,000	7	1	-	-	-	645,000	645,000	-	1
9. ร้านค้าปุ๋ยยา	1	0.9	10,000	10,000	1	-	-	-	1	10,000	10,000	-	1
รวม	117	100	472,107.62	25,343,000	8.59	8.75	33	129.16	14	636,387.83	40,167,952	10	107

*สรุปประมวลจากแบบสำรวจรายครัวเรือน โครงการวิจัยภาวะหนี้สินชาวนาภาคกลางฯ กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร่พระแดน , พฤษภาคม 2556

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. สถานะครัวเรือนชาวนาและเกษตรกรอยุธยาและภาคกลาง มีภาวะวิกฤติที่สั่งมายาวนานในอดีตจากการขูดรีดผลผลิตส่วนเกินและมีแนวโน้มรุนแรงเพิ่มขึ้น ชาวนาส่วนใหญ่เป็นชาวนาไร่ที่ดินที่ดินส่วนใหญ่เป็นการถือครองโดยระบบเจ้า มาสู่ระบบนายทุน ต้องเช่าที่นามาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า และไม่มีหนทางว่าจะมีเงินเหลือเก็บสะสมเพื่อซื้อที่นาเป็นของตนเองได้
2. ชาวนาอิสระส่วนน้อยที่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ก็กำลังเผชิญหน้ากับภาวะสูญเสียดินระลอกใหม่จากการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและการเกษตรโดยบริษัทขนาดใหญ่ ทั้งจากการแรงจูงใจด้านราคา ประกอบกับแรงหนุนของนโยบายและโครงการต่างๆของรัฐ ได้แก่ โครงการก่อสร้างระบบคมนาคมและขนส่งมวลชน ซึ่งจะตัดผ่านจังหวัดหลายเส้นทาง โครงการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพิ่มเติม เป็นต้น โดยปัญหาสำคัญคือผังเมืองและทิศทางการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินระดับภาพรวมของจังหวัดยังเป็นไปอย่างกระจัดกระจาย ขาดความชัดเจนและมีความขัดแย้งกันเองระหว่างทิศทางการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร “อุ้งข้าวอุ้งน้ำ” กับการใช้ที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรม
3. ในขณะที่ด้านต้นทุนการผลิตก็ถูกกดทับด้วยต้นทุนหลักที่เป็นค่าเช่าที่นา ระบบการเช่าที่นาผ่านกลไก “กรรมกรผู้เช่านา” ในระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลไกที่เหมาะสมกับสภาพแต่ละพื้นที่ถูกยกเลิกไปไม่นาน ด้วยแรงกดดันของกลไกตลาด ผู้เช่ามีอำนาจต่อรองน้อยกว่าผู้ให้เช่า และนโยบายประกันและจำนำของรัฐ
4. ชาวนาส่วนใหญ่มีสัดส่วนหนี้สินเพิ่มสูงขึ้น รายได้จากการทำนาไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตและภาวะความมั่นคงทางอาหาร หากไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาพื้นฐานเหล่านี้อย่างเร่งด่วน ชาวนาภาคกลางจะเปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างสิ้นเชิง อาชีพชาวนารายย่อยที่มีอยู่ทั้งหมดซึ่งเป็นชาวนาสูงอายุจะสูญหายไป และจะไม่มีลูกหลานสืบทอด ครอบครัวชาวนาจะเปลี่ยนอาชีพไปทำงานนอกภาคเกษตร หรือกลายเป็นชาวนาไร่ที่ดิน ที่ต้องเช่าที่ดินคนอื่นทำนา และเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร
5. แม้ว่าวิถีการทำนาภาคกลางส่วนใหญ่ จะผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ไม่ได้ปลูกข้าวไว้บริโภคเองแล้ว ประกอบกับภาวะที่แหล่งอาหารเหลือน้อยลงอันเนื่องมาจากการปรับรูปพื้นที่นารายขนาดใหญ่ในเขตชลประทาน อย่างไรก็ตามกลับพบว่า ชาวนาจำนวนมากยังคงมีวิถีชีวิตที่ยังพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ยังนำพืชผักในนามาเป็นแหล่งอาหาร และที่สำคัญอาชีพทำนายังเป็นแหล่ง

สร้างรายได้และสวัสดิการสังคมที่ดีให้แก่ประชากรที่สูงอายุ คนยากจน ผู้ไม่มีงานทำ หรือแรงงานที่ออกจากโรงงาน

6. เกษตรกรที่มีปัญหาหนี้สิน และเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรเกษตรกรในการผลักดันการแก้ไขปัญหา เพื่อให้กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เป็นกลไกและเครื่องมือที่เกษตรกรสามารถพึ่งพาและบรรเทาปัญหาของครัวเรือนเกษตรกรที่มีปัญหาหนี้สินชั้นวิกฤติเร่งด่วน รวมถึงป้องกันและหยุดยั้งไม่ให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินในระดับหนึ่ง แต่สามารถแก้ไขปัญหาได้ส่วนน้อย เกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีปัญหาหนี้สินยังไม่สามารถเข้าถึงกลไกความช่วยเหลือเหล่านี้ได้
7. จะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกรประสบผลสำเร็จ คือการมีองค์กรเกษตรกรที่เข้มแข็ง มีการลงทุนลงแรงและมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนและติดตามการแก้ไขปัญหาหนี้สินของตนเองอย่างใกล้ชิด
8. กลไกกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรสามารถช่วยเหลือสมาชิกเกษตรกรของกองทุนฟื้นฟูฯ ที่มีปัญหาเร่งด่วนในชั้นวิกฤติเท่านั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีปัญหาวิกฤติน้อยกว่า แต่ก็อยู่ในชั้นหนักและมีแนวโน้มหรือความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดินเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งในที่สุดเกษตรกรเหล่านี้จะสูญเสียและไม่ไหวและตัดสินใจนำที่ดินออกขายเพื่อปลดหนี้สินและเปลี่ยนอาชีพ
9. ขั้นตอนกระบวนการที่องค์กรเกษตรกร และกองทุนฯ เข้าไปตกลงเจรจาเพื่อให้สถาบันการเงินต่างๆ ยินยอมขายโอนหนี้ให้เกษตรกร หรือบางครั้งกฎเกณฑ์และเงื่อนไขเชิงนโยบายขาดความชัดเจน ไม่สามารถตกลงกันได้ การทำงานเป็นไปด้วยความล่าช้า และบางครั้งเกษตรกรมีภาระจำยอมต้องหมุนเวียนหนี้ จึงตัดสินใจไม่เข้าร่วมกระบวนการซื้อโอนหนี้ของกองทุนฟื้นฟูฯ
1. เกษตรกรจำนวนมากไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และการถือครองที่ดิน ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐาน จึงทำให้เกษตรกรจำนวนมากยังไม่มีความพร้อม หรือความสามารถในการฟื้นฟูอาชีพ สร้างรายได้ ที่นำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการเสริมความสามารถในการปลดปล่อยหนี้สิน หรือหลุดจากวงจรหนี้สินเหล่านี้ได้